

ІНВЕРСІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано інноваційний стан вітчизняного промислового комплексу. Виокремлено фактори та детермінанти, що перешкоджають активізації інноваційних процесів на підприємствах промисловості. Розроблено пропозиції щодо реалізації інноваційної політики у промисловості в контексті транспарентності національної економіки.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, промисловий комплекс.

I. Вступ

Декомпозиція сучасного бачення економічного розвитку в контексті глобалізаційно-інтеграційних процесів є необхідною передумовою еволюційного поступу держави в планетарному масштабі. Інноваційна переорієнтація та техніко-технологічна модернізація постають основними детермінантами аксіологічної концептуалізації новітньої парадигми економічних відносин. У цьому контексті все більшої актуальності набуває пошук прогресивного державного та соціокультурного інструментарію активізації інноваційних процесів у промисловому комплексі України, що є одним із головних ринків праці та основним наповнювачем державного бюджету. Інноваційна модернізація промислового сектора є стратегічним вектором держави у переході до нової формації соціально-економічного розвитку, що свідчить про важливість обраної теми дослідження.

Вирішенню проблем активізації інноваційної діяльності у промисловості присвятили свої праці зарубіжні та вітчизняні учені, такі як: В. Геєць, П. Друкер, Н. Кондратьєв, М. Крупка, С. Онишко, В. Осецький, М. Пор-

тер, Л. Федулова, А. Чухно, С. Юрій та інші. Проте, незважаючи на глибокий теоретичний та практичний рівень розкриття передумов активізації інноваційної діяльності у промисловому комплексі країни, в контексті умов посилення глобальної нестабільності окремі аспекти в сучасній економічній науці залишаються недостатньо дослідженими.

II. Постановка завдання

Метою статті є аналіз сучасного стану інноваційних процесів на вітчизняних підприємствах промисловості та аргументація пропозицій щодо його покращення.

III. Результати

На сьогодні у промисловості виробляється близько 40% загальноукраїнського випуску товарів та послуг, 80% їх експорту, створюється понад 30% валової доданої вартості. У промисловому комплексі України сконцентровано приблизно третину основних засобів і зайнятих в економіці (табл. 1). Незважаючи на всю складність сьогоденної ситуації, промислове виробництво є одним із основних джерел оплати праці найманих працівників, прибутків підприємців, податкових і валютних надходжень держави [1].

Таблиця 1

Показники промисловості в економіці

Показник	Роки							
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Валова додана вартість промисловості в загальному обсязі валової доданої вартості, %	31,4	30,9	31,7	31,2	30,1	26,9	27,2	28,0
Основні засоби промисловості, %	34,4	35,9	33,5	32,3	24,1	24,9	16,6	–
Випуск промислової продукції в загальному обсязі випуску (в основних цінах), %	47,0	47,8	46,5	45,3	44,5	40,5	43,5	44,2
Кількість найманих працівників у промисловості, тис. осіб	4 461,8	3 913,3	3 851,9	3 690,0	3 527,1	3 185,1	3 064,1	3 014,5

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [2, с. 105–106]

Успішне функціонування та розвиток економіки України багато в чому залежать від швидкого переорієнтування із сировинного типу на економіку інноваційного характеру, у якій важливу роль відіграє активізація інно-

ваційної діяльності у промисловому секторі. Більше того, інноваційна діяльність на сьогодні є вагомим елементом конкурентоспроможності, від її розвитку, обсягів і результатів залежить і місце держави в рейтингу країн міжнародної економічної спільноти.

Так, світовий досвід свідчить, що зростання ВВП за рахунок упровадження нових технологій у передових країнах сягає показника 90%, а інвестиції дають значно вищі результати за наявності висококваліфікованих працівників і сучасної технологічної бази [3, с. 169].

Проте на сьогодні в Україні відсутній дієздатний механізм реалізації визначених державою пріоритетів науково-технологічного розвитку та система об'єктивного оцінювання ефективності використання коштів, які вкладаються в цю сферу, що не дає змоги спрямувати ресурси на підтримку ефективно працюючих наукових колективів і наукових шкіл та забезпечити їх сучасною технологічною базою. Унаслідок цього відбувається відплив з України висококваліфікованих наукових і технічних кадрів.

Варто відзначити спадну динаміку кількості організацій та установ, які виконують наукові та дослідно-технічні роботи. Так, упродовж 2000–2012 рр. кількість спеціалістів, які виконували наукові й науково-технічні роботи, скоротилася з 120,7 тис. до 89,6 тис. осіб, а кількість наукових організацій – з 1 490 до 1 208 (при цьому найбільше скорочення відбулося у секторі технічних наук). З 2005 р. в Україні спостерігається спадна тенденція щодо організацій та персоналу, задіяних у науково-технічній роботі, хоча кількість кандидатів і докторів наук як серед фахівців вищої кваліфікації, які задія-

ні в економіці України, так і серед фахівців, задіяних у науково-технічній роботі, стрімко зростає. Вдалим, на нашу думку, є зауваження І. Павленко [4] стосовно того, що результативність наукової та науково-технічної діяльності вітчизняних науковців повинна оцінюватися її внеском в економічне зростання і характеризуватися кількістю впроваджених нових прогресивних технологічних процесів українського походження, освоєнням нових видів продукції, товарів, робіт, послуг, а не кількістю виданих дипломів кандидатів та докторів наук.

Унаслідок ситуації, що склалася нині, зменшуються обсяги баз інноваційних об'єктів в Україні, знижується кількість інноваційно активних підприємств, а разом з тим – технологічно прогресивних упроваджень у промисловість.

Нині зношеність основних фондів практично в усіх сферах промисловості (наприклад, у галузях обробної промисловості у середньому близько 60%) [5]), висока енергоємність, неконкурентоспроможність, відсутність ліквідних фінансових ресурсів унеможливають здійснення технологічного прориву у країні та потребують невідкладного втручання держави.

Доказом ситуації, що склалася, є показники розвитку промисловості (табл. 2, 3). Частка збиткових підприємств у промисловості з 2007 р. постійно зростає і у 2011 р. становила 38%.

Таблиця 2

Основні показники розвитку промисловості

Показники	Роки									
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Обсяг реалізованої промислової продукції, млрд грн	182,7	400,7	468,6	551,7	717,1	917,0	806,6	1067,1	1329,2	
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	4,8	4,7	5,5	5,8	5,8	4,9	1,8	3,5	4,8	
Частка збиткових підприємств, %	42	38	37	35	33	39	40	41	38	
Індекс промислової продукції, % до попереднього року	114,2	112,5	103,1	106,2	107,6	94,8	78,1	111,2	107,6	

Джерело: складено автором за даними Державного комітету статистики України [2, с. 106]

Таблиця 3

Основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання у промисловості

Рік	Кількість суб'єктів господарювання, %			Кількість зайнятих працівників		
	усього	у тому числі		усього, тис. осіб	у тому числі, %	
		підприємства	фізичні особи-підприємці		підприємства	фізичні особи-підприємці
2006	100	35,0	65,0	4096,6	94,3	5,7
2007	100	30,6	69,4	3972,4	93,1	6,9
2008	100	25,7	74,3	3847,7	91,9	8,1
2009	100	23,9	76,1	3523,2	90,7	9,3
2010	100	31,0	69,0	3260,5	93,9	6,1
2011	100	39,4	60,6	3194,5	94,6	5,4

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [2, с. 305].

Показник рентабельності операційної діяльності промислових підприємств у 2010 р. становив 3,5%, що є найнижчим його числовим вираженням за останні десять років, не враховуючи дані під час світової фінансової кризи 2009 р., коли відповідний індикатор

був рівний 1,8%, і хоча у 2011 р. відбулося зростання до 4,8%, про позитивні тенденції поки що не йдеться. Для об'єктивності та наочності оцінки цієї ситуації необхідно зазначити, що максимальне значення відповідного показника рентабельності операційної

діяльності промислових підприємств у часовому інтервалі 2000–2010 рр. дорівнювало 5,8%, що свідчить про неефективність державного регулювання промисловості в цілому та інноваційної діяльності, зокрема. Також варто зазначити, що обсяг реалізованої промислової продукції за аналізований період постійно збільшувався, хоча рівень інноваційної продукції в обсязі промислової мав спадну динаміку.

Викликає занепокоєння динаміка зайнятості працівників промисловості, їх кількості у промисловому секторі. З 2006 р. (коли їх кількість становила 4 096,6 тис. осіб) вона постійно знижується та у 2011 р. дорівнювала 3 194,5 тис. осіб (табл. 3), що зумовлює соціально-економічні дисбаланси у відповідних регіонах і країні в цілому. Наслідком цього є зменшення надходжень до державного бюджету та збільшення видатків на виплату допомог працівникам у зв'язку зі скороченням, безробіттям тощо. При оптимістичному прогнозі відповідної тенденції можливий такий розвиток подій: зниження платоспроможності населення – соціальна нестабільність – деформація середнього класу – неякісна освіта – відсутність висококваліфікованих кадрів як основи для формування сучасного та майбутнього інноваційного розвитку. При песимістичній інтерпретації у країні можуть спостерігатися масові скорочення, безробіття, соціальна напруженість та дестабілізація суспільного ладу.

Не сприяє ситуації і фінансове забезпечення наукових, науково-технічних та інноваційних проектів. Так, у 2011 р. рівень фінансування наукової сфери за усіма джерелами становив 0,73% ВВП, а з Державного бюджету України – сягнув мінімально низького значення за останні роки – 0,3% ВВП [6]. На противагу вітчизняному досвіду в розвинених країнах зберігається стійка тенденція до збільшення асигнувань на НДДКР, зокрема за останнє десятиліття обсяг фінансових трансфертів у цьому напрямі у США зріс на 46%, Японії – на 27%, ЄС–27 – на 18%, що свідчить про усвідомлення передовими країнами важливості інноваційної складової в еволюційному розвитку.

На особливу увагу в такому контексті заслуговує аналіз розподілу та використання бюджетних коштів на наукові новації. На сьогодні відповідна система спирається пе-

реважно на позиції міністерств, відомств та інших центральних органів виконавчої влади, яким притаманний бюрократичний тип мислення. Як наслідок, отримуємо громіздку, неефективну та інерційну систему розподілу бюджетних коштів, неспроможну підлаштуватися під сучасні економічні реалії та не здатну забезпечити повною мірою виконання поставлених завдань відповідно до визначених пріоритетів [6].

Домінування принципу базового фінансування наукових установ та дотаційної орієнтованості промислових підприємств виключно за рахунок збільшення розмірів грошових трансфертів на сьогодні не вирішує проблему прискорення інноваційних процесів у країні. Цей підхід не враховує ефективність діяльності наукових інституцій та реальну результативність ведення інноваційної діяльності вітчизняними підприємствами промисловості.

Проте мова йде не про зменшення фінансування або припинення державного сприяння розвитку стратегічно важливих галузей економіки, а про збільшення контролю та заходів мотивувальної й опосередкованої підтримки установ та організацій.

Так, витрати на виконання наукових і науково-технічних робіт за рахунок держбюджету становили у 2010 р. 41,2% від загальних витрат, тим більше, що раціональне забезпечення фінансовими ресурсами є одним із головних чинників активізації та підвищення ефективності інноваційної діяльності в державі. Для українських промислових підприємств основним джерелом фінансування витрат на інноваційну діяльність залишаються власні кошти. За даними Державної служби статистики України, у 2012 р. частка власних коштів підприємств у загальному обсязі витрат на фінансування інноваційної діяльності становила 7335,9 млн грн (63,8%), а сума коштів за рахунок державного бюджету – 1,9%. Ці дані свідчать про брак фінансової підтримки з боку держави, а також про нестачу власних ліквідних активів.

Відповідну динаміку можна простежити при аналізі структури балансу підприємств промисловості (табл. 4) та фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування (табл. 5).

Таблиця 4

Структура балансу підприємств у промисловості

Показники	Роки							
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Необоротні активи, %	56,8	53,7	52,5	52,4	50,2	49,8	47,6	37,2
Оборотні активи, %	42,9	45,8	47,0	47,1	49,1	49,3	51,5	62,2
Витрати майбутніх періодів, %	0,3	0,5	0,5	0,5	0,7	0,9	0,8	0,6
Власний капітал, %	50,3	49,5	48,2	47,0	40,3	37,4	34,6	53,4

Продовження табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Забезпечення наступних витрат і платежів, %	1,0	1,8	1,7	1,8	1,5	1,6	1,8	0,6
Довгострокові зобов'язання, %	4,6	8,2	12,0	13,8	16,3	16,0	15,1	13,2
Поточні зобов'язання, %	43,9	39,4	36,9	36,4	41,0	44,1	47,7	32,1
Доходи майбутніх періодів, %	0,2	1,1	1,2	1,0	0,9	0,9	0,7	0,7
Рентабельність операційної діяльності, %	4,8	5,5	5,8	5,8	4,9	1,8	3,5	4,8

Джерело: складено автором за даними Державного комітету статистики України [2, с. 62].

Збільшення поточних і довгострокових зобов'язань вітчизняних підприємств промисловості свідчить про нестачу власних оборотних коштів та зростання рівня залежності від запозичених коштів і зовнішніх кредитів. Поєднуючи цю тенденцію з низькою рентабельністю, великим відсотком збитко-

вості та зменшенням сальдо фінансового результату, можна зробити висновок про недостатню кількість ліквідних активів, які можуть бути задіяні для реалізації інноваційних проектів, розробки та впровадження НДДКР та технологічного переоснащення сучасними технологіями.

Таблиця 5

Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування підприємств промисловості

Роки	Фінансовий результат (сальдо), млн грн	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які зазнали збитку	
		% до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат, млн грн	% до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат, млн грн
2000	8834,6	57,8	18 644,9	42,2	9810,3
2005	28 264,3	63,5	37 152,6	36,5	8888,3
2006	34 699,6	65,3	45 903,0	34,7	11 203,4
2007	43 700,9	66,6	56 956,9	33,4	13 256,0
2008	20 243,2	61,1	70 812,5	38,9	50 569,3
2009	4788,1	59,7	43697,3	40,3	48 485,4
2010	25 191,5	58,7	66 115,2	41,3	40 923,7
2011	63 260,9	62,1	111 105,1	37,9	47 844,2

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистика України [2, с. 65].

У контексті зазначеного вище вважаємо за доцільне звернути увагу на ще один із суміжних, проте достатньо дискусійних напрямів активізації інноваційних процесів у країні, – функціонування СЕЗ і ТПР. Незважаючи на позитивні досягнення відповідної діяльності у світовій практиці, результати територій зі спеціальним режимом оподаткування в Україні виявились досить сумнівними і не виправдали сподівань, пов'язаних з реалізацією поставлених завдань. Цей сегмент державного регулювання потребує суттєвих доопрацювань, коригувань та видозмін. Серед найбільш вагомих аргументів, що характеризують низьку ефективність діяльності СЕЗ і ТПР в Україні, на нашу думку, варто виокремити такі:

– низька частка інвестицій у високі технології у СЕЗ і ТПР (лише близько 5% від їх загального обсягу), хоча розвиток і впровадження у виробництво високих технологій були однією з основних цілей їх функціонування. Цей вид діяльності мав стати каталізатором активізації інноваційних процесів по всій країні, проте доводиться констатувати, що питома вага підприємств, які займалися інноваціями у 2011 р., є нижчою від показника 2000 р. (18,0%) та становить 16,5%, а питома вага підприємств, що впроваджували інновації, дорівнює 12,5% (у 2000 р. – 14,8%);

– незначні обсяги залучених іноземних інвестицій (частка іноземних інвестицій становить менше ніж третину загального обсягу інвестицій у СЕЗ). Лише 10% прямих іноземних інвестицій в Україну припадає на СЕЗ і ТПР. За даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, за рахунок інвестиційних проектів, які продовжують свою реалізацію, протягом 2011 р. було залучено інвестицій на загальну суму 49,8 млн дол. США (2% від кошторисної вартості проектів), що у 3 рази менше, ніж обсяг залучених інвестицій протягом 2010 р., у тому числі іноземних, – 3,3 млн дол. США (7% від загального обсягу залучених інвестицій);

– вивезення значної частини доходу без реінвестування в основний капітал, що призводить до передчасного зношення устаткування, виснаження ресурсів. За рахунок інвестиційних проектів, які продовжують свою реалізацію, у 2011 р. було освоєно інвестицій на загальну суму 361,6 млн грн (90% загального обсягу залучених інвестицій), що у 2 рази менше, ніж обсяг освоєних інвестицій протягом 2010 р., з них: 159,4 млн грн – обладнання, 17,7 млн грн – кошти, 0,7 млн грн – сировина та 183,8 млн грн – інші витрати. При цьому органи державного

- управління не мають змоги фінансувати відповідні програми з відбудови виробництва через відсутність значної частини бюджетних надходжень з цих територій в умовах пільгового оподаткування;
- наявність оберненої залежності між розміром податкових пільг і обсягами інвестицій. Протягом 2000–2005 рр. (у 2005 р. було скасовано пільговий режим для СЕЗ) сума наданих державою пільг збільшилась у 3,3 раза, а податкові надходження – лише у 1,5 раза. Крім того, для територій пріоритетного розвитку характерне розміщення інвестиційного капіталу в обласних центрах та великих містах, що суперечить одній з основних функцій ТПР – подоланню депресивності та забезпеченню повноцінного використання потенціалу і рівномірного розвитку регіону. Також існування пільгових умов господарської діяльності в межах СЕЗ і ТПР створює передумови для проведення тіньових операцій і незаконної діяльності. Навіть короткий опис цих проблем дає підстави стверджувати про неналежність та невідповідність дій державних органів влади нинішнім вимогам часу. Для вирішення низки значених суперечностей, на нашу думку, органам державної влади варто усвідомити таке:
  - на сьогодні гостро постає необхідність у новачійних підходах до модернізації вітчизняної освітньо-теоретичної та науково-технологічної системи оптимізації державного управління науковою сферою, що забезпечуватиме стимулювання розвитку інноваційних секторів та наукоємних виробництв національної економіки у поєднанні з академічною школою;
  - перспективним напрямом у вирішенні проблем фінансового забезпечення вітчизняних підприємств промисловості є запровадження конкурсного фінансування наукових досліджень та поетапного збільшення обсягу коштів державного бюджету на проведення фундаментальних та прикладних досліджень, а також науково-технічних розробок у пріоритетних сферах і секторах національної економіки, що сприятиме пошкваленню інноваційних процесів та розвитку сучасних наукоємних виробництв;
  - тактичним вектором інноваційної активізації у країні має залишатися зміцнення міжнародного співробітництва між науковцями та практиками, залучення до роботи фахівців і провідних науковців, які працюють у науково-дослідних установах, дослідних університетах, відомчих установах, що спеціалізуються на здійсненні

прикладних досліджень, та вітчизняних підприємств промислового сектора;

- стратегічним напрямом інноваційної та промислової політики має стати реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю, розвиток нових організаційних форм, таких як інноваційні кластери, технологічні платформи, бізнес-інкубатори тощо.

IV. Висновки

Становлення України у напрямі інноваційної моделі розвитку та активізації інноваційної діяльності повинне відбуватися завдяки консолідації зусиль державної влади та бізнесових структур. Ці відносини повинні ґрунтуватися на принципах здорового компромісу, підвищення ефективності виробничої діяльності підприємств за рахунок різних форм стимулювання з боку держави, усунення диспаритету між цінами на внутрішньому та зовнішньому ринках, забезпечення економіки інформаційною інфраструктурою сучасного рівня, підготовки високопрофесійних кадрів для забезпечення внутрішніх потреб підприємств. Головною умовою підвищення інноваційної активності підприємств промисловості має бути комплексний підхід до взаємодії ряду політик з усунення виявлених недоліків і диспропорцій, які заважають становленню інноваційної економіки, про що йтиме мова в наступних публікаціях.

Список використаної літератури

1. Концептуальні орієнтири промислової політики України [Електронний ресурс] / [ред. кол. О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О. Збаразька]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2008_43/st_43_01.pdf.
2. Статистичний щорічник України за 2011 рік / [за ред. О.Г. Осауленка]. – К. : Август Трейд, 2012. – 559 с.
3. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
4. Павленко І.А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України / І.А. Павленко – К. : КНЕУ, 2007. – 248 с.
5. Новий курс реформи в Україні. 2010–2015 : нац. доп. / [за заг. ред. В.М. Гейця та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
6. Інформаційні матеріали “Про стан та законодавче забезпечення фінансування наукової і науково-технічної діяльності” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=54892>.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2013.

Шевчук С.В. Инверсия инновационного развития промышленного комплекса Украины

В статье осуществлен анализ инновационного состояния отечественного промышленного комплекса. Выделены факторы и детерминанты, препятствующие активизации инновационных процессов на предприятиях промышленности. Внесены предложения по реализации инновационной политики в промышленности в контексте транспарентности национальной экономики.

Ключевые слова: инновации, инновационное развитие, промышленный комплекс.

Shevchuk S. Inversion innovation development industrial complex of Ukraine

The paper explores the innovative state of the domestic industrial complex state. Singled out factors and determinants that prevent activation of innovation processes in industrial enterprises. The proposals for the implementation of innovation policy in the industry in the context of transparency of the national economy.

Decomposition of the modern vision of economic development in the context of globalization and integration processes is a prerequisite for the evolution of the state of progress on a planetary scale. Innovation and reorientation of technical and technological modernization facing major determinants of axiological paradigm of modern conceptualization of economic relations. In this context, all the more urgent search for a progressive state and sociocultural tools enhance innovation processes in the industrial complex of Ukraine, which is one of the main labor market and the main filling the state budget of Ukraine.

The purpose of this study is to analyze the current state of innovation processes in domestic industrial enterprises and arguments suggestions for its improvement.

Today, the country has no mechanism capable of priorities defined by the state of scientific and technological development, and a system of objective evaluation of the efficiency of funds invested in this area, which does not focus resources to support effective working research groups and scientific schools and provide them equipment with modern technology base. Because this is the outflow from Ukraine qualified scientific and technical personnel.

Development of Ukraine on the path of innovation model of development and promotion of innovative activities should be conducted through the consolidation of efforts of the government and businesses. These relationships should be based on the principles of a healthy compromise efficiency of its companies through various forms of incentives from the government, eliminate disparity between the prices of domestic and foreign markets, the economy of the current level of information infrastructure, training of highly qualified personnel for the internal needs of enterprises.

Key words: innovation, innovation development, industrial complex.